

Wiesław Jan Wysocki*

KONTERFEKT RELIGIJNY MARSZAŁKA¹

RELIGIOUS PORTRAIT OF JOSEPH PILSUDSKI

Streszczenie. Jeśli prawdą jest, że przedstawienie sylwetki religijnej człowieka nie jest sprawą prostą, gdyż dotyka się w niej sfery *sacrum*, to przedstawienie religijności Marszałka Piłsudskiego staje się jeszcze bardziej skomplikowane z racji Jego osobowości i okoliczności życia. W odniesieniu do pierwszego uwarunkowania trzeba zaznaczyć, że Marszałek był człowiekiem skrytym, zdystansowanym od innych, chmurnym i niedostępnym, przenikliwym i fascynującym się pasją czynu. Na drugą okoliczność składały się Jego działalność w PPS-ie, stygmatyzująca przyszłego Naczelnika Państwa jako człowieka lewicy oraz poślubienie Marii Kazimierzy z Koplewskich Juszkiewiczowej. Problem polegał na tym, że ślub nie mógł być zawarty w Kościele Katolickim, ponieważ Maria była rozwiedziona; „wyjściem” była zmiana wyznania Piłsudskiego. Tym sposobem Piłsudski stał się

* Prof. dr hab., Kierownik Katedry Historii XIX i XX wieku w Instytucie Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (więcej o Autorze zob. „Noty biograficzne”).

¹ Problematykę tę przedstawił w nazbyt obszernym opracowaniu jezuita o. Józef Warszawski, *Studia nad wyznaniowością religijną marszałka Józefa Piłsudskiego*, Londyn 1978, z którego zacietrzewioną endecką argumentacją podjął dyskusję Bohdan Urbankowski, *Filozofia czynu*, Warszawa 1988, a ostatnio także inny jezuita o. Józef Maria Bartnik i Ewa Storożyńska, *Matka Boska...* Rozprawy te poprzedziło opublikowanie szeregu artykułów, w większości polemicznych, zaprezentowanych tu w układzie chronologicznym: *Piłsudski-Ewangelik*, „Poseł Ewangelicki” 1964, nr 9; Czesław Lechicki, *W sprawie wyznania Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1971, nr 41, s. 3; ks. Karol B. Kubisz, *Jeszcze o wyznaniu Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1971, nr 41, s. 3; ks. Henryk Weryński, *Czy Józef Piłsudski był protestantem?*, „Więź” 1971, nr 7-81, s. 186-192 i 1972, nr 1, s. 118-119; ks. Tadeusz Fedorowicz, *Czy Józef Piłsudski był protestantem?*, „Więź” 1971, nr 11, s. 125-127; Ryszard Zieliński, *Czy Józef Piłsudski był protestantem?*, „Więź” 1972, nr 1, s. 119-120; gen. Stanisław Skwarczyński, *Przemiany duchowe Józefa Piłsudskiego*, „Niepodległość” 1976, nr 10, s. 3-16.

„wyznawcą” Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Marszałek powrócił na łono Kościoła Katolickiego po śmierci Marii.

Marszałek był wychowany rodzinie katolickiej. Dom rodzinny ukształtował w Nim podstawy światopoglądu. Piłsudski nie miał jednak ambicji uchodzenia za przywódcę z etykietą wyznaniową, katolicką. Nigdy w swoim działaniu nie osłaniał się argumentami religii czy Kościoła, choć w jego myśleniu i działaniu mamy wyraźnie etyczny podtekst. Religijność jego nie była ideologiczna, lecz wartością najskrytszą, najgłębszą i nade wszystko osobistą.

Szczególną cechą jego religijności było nabożeństwo do Matki Boskiej Ostrobramskiej, której wizerunek nosił przy sobie zawsze. Imponujący pogrzeb Marszałka był nie tylko pogrzebem wielkiego Polaka i Wodza, ale również członka Kościoła Katolickiego, zawsze ufne go w Boże miłosierdzie.

Abstract. Presentation of religious silhouette of man is not a simple matter, because we touch the sphere of the unique relationship of man to God. It is impossible to penetrate to the end the mystery of the soul. Also Joseph Piłsudski took his mystery to the tomb in the crypt of Wawel Cathedral. We can only remain in the realm of the known facts, and the whole essence of the problem, leaving Providence and Her mercy. He appealed to the mercy of God himself in one of the most poignant Polish army orders issued before the dramatic battles of May 1926 years.

Marshal Piłsudski came from a Catholic family, and the family formed the grounds of his philosophy of life. He carried with him the cult of motherhood and a deep respect for his mother. It was his will, that his heart would be buried in the grave of his mother at the Vilnius Rossa cemetery. On the marble slab one can read: Mother and her son's heart.

Piłsudski affiliation to the Catholic Church was not generally questioned and it was only in the seventies that dispute flared up following the disclosure of some unknown documents - published evidence of belonging of Joseph Piłsudski to the Evangelical community. Today we know the circumstances in which this “conversion” occurred. May 24, 1899 r. in Lomża in the face of pastor Mikulski; 31-year-old Joseph Piłsudski made a profession of Evangelical-Lutheran faith. The reason for this was a marriage that soon (15 July 1899.) was concluded with Maria Kazimiera from Koplewski Juszkiewicz. Because Mary was divorced, they could not marry in the Catholic Church. Piłsudski returned to the bosom of the Catholic Church by making profession of faith after the death of his first wife.

Impressive funeral of Marshal Piłsudski was not only a funeral of great fighter for country independence, the victorious commander-in-chief of Warsaw Battle and a famous statesman, but also the funeral of a member of the Catholic Church, confidently entrusting himself to God's merciful majesty.

Przedstawienie sylwetki religijnej człowieka nie jest sprawą prostą, gdyż dotykamy sfery niepowtarzalnego stosunku człowieka do Boga, bardziej racjonalizować możemy jego stosunek do doktryny religijnej i wspólnoty wyznaniowej. Tajemnicy duszy nie sposób przeniknąć do końca, swoją też zabrał do grobu w krypcie wawelskiej katedry Józef Piłsudski. Możemy jedynie pozostawić w sferze znanych faktów, całą istotę zagadnienia pozostawiając Opatrzności i Jej miłosierdziu. Do miłosierdzia Bożego odwoływał się sam Marszałek w jednym z najbardziej przejmujących rozkazów wydanych wojsku polskiemu po dramatycznych walkach majowych 1926 roku: *Niech Bóg nad grzechami litościwy nam odpuści i rękę karzącą odwróci, a my stańmy do naszej pracy, która ziemię naszą wzmacnia i odradza*².

Piłsudski nie miał ambicji uchodzenia za przywódcę z etykietą wyznaniową, katolicką, jak Roman Dmowski, Józef Haller czy Wojciech Korfanty³. Nigdy w swoim działaniu nie osłaniał się argumentami religii czy Kościoła, choć w jego myśleniu i działaniu mamy wyraźnie etyczny podtekst. Religijność jego nie była ideologiczna, lecz wartością najskrytszą, najgłębszą i wyłącznie osobistą⁴.

² Rozkaz marsz. J. Piłsudskiego z 22 maja 1926 r.

³ Wojciech Korfanty (1873-1939) – działacz gospodarczy, polityk, poseł do Reichstagu i sejmu pruskiego, obrońca polskości Górnego Śląska, związany z Ligą Narodową, w czasie Powstania Wielkopolskiego członek Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, polski komisarz plebiscytowy na Górnym Śląsku, jeden z przywódców III Powstania Śląskiego, poseł na Sejm RP i Sejm Śląski, wicepremier, przeciwnik J. Piłsudskiego, parł do autonomii chadeków śląskich, więzień brzeski, uczestnik Frontu Morges, prezes Stronnictwa Pracy.

⁴ Wyjątkowo niezręczne, wręcz ignoranckie było stwierdzenie prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, który podczas uroczystości honorowania jego osoby doktoratem honorowym na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (2013 r.) określił Marszałka jako agnostyka. W odpowiedzi autor zamieścił w publikacji *Polonia Christiana. Szkice z dziejów Polski chrześcijańskiej*, (Warszawa 2014), szkic *Maryjny Marszałek i Generał. Piłsudski i Haller*.

Religijności Piłsudskiego nie można też widzieć bez uwzględnienia cech jego osobowości; był człowiekiem skrytym, zdystansowanym od innych, chmurnym i niedostępnym, przenikliwym i fascynującym pasją czynu.

Niewiele wiemy o jego zmaganiach wewnętrznych, bo oficjalnie był to monolit - człowiek prosty, zasadniczy, bezwzględny dla siebie i wymagający od innych. Dla najbliższych i współpracowników ten jakże rubaszny człowiek bywał delikatny i subtelny; ważył w sobie i przeżywał dogłębnie sprawy, nim podjął ostateczną decyzję. Nie sposób twierdzić, że Piłsudski był osobowością bez skazy i nie popełniał błędów – nadzwyczaj dobrze znane są grzechy społeczno-polityczne marszałka, podobnie jak i niekiedy dochodząca do głosu jego małostkowość – ale o czystości intencji wielu politycznych decyzji poprzedzonych zmaganiem wewnętrznymi Komendanta zaświadcza ówczesny kapelan Belwederu. Istota owych duchowych perypetii jest tajemnicą Marszałka i Najwyższego Sędziego.

Komplikacji do portretu religijnego Piłsudskiego dodaje jego młodość socjalistyczna spod znaku PPS, która zwiąże go z tendencjami liberalnymi i na pewien czas od religii odsunie w ogóle. Była to zresztą postawa wówczas modna. Bohdan Cywiński⁵ książce *Rodowody niepokornych* ukazał, jak bardzo wśród inteligencji polskiej II połowy XIX w. powszechny był ciąg do indyferentyzmu, liberalizmu, a jednocześnie uznanie dla postaw głęboko etycznych. Piłsudski jako przywódca PPS, jak wielu innych, sądził, że religia potrzebna jest ludziom przeciętnym, których poczucie godności osobistej nie wystarcza do życia moralnego. *Religia jest postrachem i chroni od zepsucia a człowiekowi*

⁵ Prof. Bohdan Cywiński (1939) – działacz społeczny i niepodległościowy, polonista i historyk idei, redaktor „Znaku”, wykładowca UKSW, autor m.in. *Ogniem próbowane, Z dziejów najnowszych kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej*.

*rozumnemu trzeba tylko postępować moralnie*⁶. Poczucie godności stanowiło fundament osobowości moralnej Józefa Piłsudskiego.

Przeciwstawiany często Piłsudskiemu Roman Dmowski również młodość i życie dojrzałe miał dalece bardziej areligijne i dopiero w ostatnim okresie życia rozwinął praktyki sakramentalne. Ideologiczna spuścizna Dmowskiego wiąże go ściśle z katolicyzmem, Piłsudskiego ustawia zaś jako religijnie obojętnego. Czy tak było w istocie?!

Marszałek wyszedł z rodziny katolickiej, a dom rodzinny ukształtował w nim podstawy światopoglądu. Wyniósł z niego kult macierzyństwa i głęboki szacunek dla swej rodzicielki, której po śmierci ofiarował serce do dziś spoczywające na wileńskiej Rossie pod marmurową płytą z napisem: *Matka i serce Syna*.

Przynależność Piłsudskiego do Kościoła katolickiego nie była w zasadzie kwestionowana i dopiero w latach siedemdziesiątych rozgorzał spór w następstwie ujawnienia dokumentów i świadectw nieznanych. Opublikowano dowody przynależności Marszałka do wspólnoty ewangelicko-augsburskiej. Wprawdzie wcześniej krążyły różne plotki, ale nie bardzo dawano im wiarę; sam Piłsudski zakazał wszelkich sprostowań, dochodzeń i sądów w stosunku do wiadomości dotyczących jego samego, choćby to były inwektywy, pomówienia i obrazy. Stąd informacji owych nie brano poważnie. Dziś znamy już okoliczności, w jakich owa konwersja nastąpiła. 24 maja 1899 r. w Łomży wobec pastora Mikulskiego⁷ 31-lletni Józef Piłsudski złożył wyznanie wiary ewangelicko-augsburskie, a przyczyną tego było małżeństwo, jakie wkrótce (15 lipca 1899 r.)

⁶ Z listu J. Piłsudskiego do brata – cyt. za: B. Urbankowski, *Filozofia...*, dz. cyt., s. 100.

⁷ Ks. Kacper Mikulski (1840-1935) – o. Kazimierz w zakonie bernardynów, zmienił wyznanie w zborze starołuterskim, pastor ewangelicki, w 1884 r. objął parafię łomżyńską, związany był z niepodległościową PPS.

był zawarł z Marią Kazimierą z Koplewskich Juskiewiczową⁸. Ponieważ Maria była rozwiedziona, ślub w Kościele katolickim nie mógł zostać zawarty i „wyjściem” – wówczas częstym – była zmiana wyznania.

Dziś w dobie ekumenizmu prozelityczne spory o wyznaniowość wydają się bardzo niestosowne; ponadto wszystko wskazuje na koniunkturalność konwersji podyktowanej pragnieniem poślubienia kochanej kobiety.

Do wątku protestanckiego wyznaniowości Piłsudskiego trzeba tylko jeszcze dodać, iż utrzymywał on długo dobre stosunki z bp. Juliuszem Bursche⁹, zwierzchnikiem Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, który mimo niemieckiego pochodzenia pozostał wierny Polsce do końca i jako 80-letni starzec został zamordowany w Oranienburgu w 1942 r. Podobnie marszałkowa Aleksandra Piłsudska¹⁰ podtrzymywała na emigracji przyjaźń z bp. Władysławem Fierlą¹¹, zwierzchnikiem tegoż Kościoła na obczyźnie. Ta otwartość i bliskie stosunki z dostojnikami protestanckimi

⁸ Maria Kazimiera z Koplewskich primo voto Juskiewiczowa, secundo voto Piłsudska (1865-1921) – działaczka PPS, absolwentka uniwersytetu dla kobiet w S. Petersburgu, nauczycielka, więzień polityczny, pierwsza żona J. Piłsudskiego (konkurentem był R. Dmowski), zmarła w Krakowie, spoczywa na cmentarzu Rossa w Wilnie.

⁹ Bp Juliusz Bursche (1862-1942) – z rodziny o niemieckich korzeniach, ewangelicki zwierzchnik Kościoła, ceniony kaznodzieja, wydał manifest potępiający narodowy socjalizm i ideologię hitlerowską, w 1939 r. aresztowany przez Niemców, torturowany, zmarł z wycieńczenia, nie wyparł się polskości.

¹⁰ Aleksandra ze Szczerbińskich Piłsudska (1882-1963) – działaczka PPS i POW, więziona na Pawiaku, komendantka kurierów I Brygady Legionów Polskich, od A.D. 1921 żona J. Piłsudskiego, działaczka społeczna, członkini Zarządu Unii Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, od A.D. 1939 na emigracji, odznaczona Orderem *Virtuti Militari* i Krzyżem Niepodległości z Mieczami.

¹¹ Bp Władysław Fierla (1909-1995) – zwierzchnik Kościoła ewangelickiego, wywodził się z Zaolzia, w czasie wojny więzień KL Dachau i KL Mauthausen-Gusen, ewangelicki kapłan PSZ, następnie Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia, przebywał na emigracji jako biskup Polskiego Kościoła Ewangelickiego na Obczyźnie z siedzibą w Londynie.

przez niektórych były uważane za argument wyznaniowej przynależności Piłsudskiego.

Po 17 latach od łomżyńskiej konwersji 28 lutego 1916 r. podczas walk Legionów na froncie wschodnim w ciężkiej chorobie brygadier Piłsudski prosił kapelana I Brygady, ks. Henryka Ciepicha¹², by przyjął jego akt rekonwersji do Kościoła rzymskokatolickiego. Akt sporządzono prowizorycznie – dla zachowania poufności – na kartce w pamiętniku kapelana. Oto ten tekst:

Wyrzeczenie się protestantyzmu przez Naszego Komendanta Józefa Piłsudskiego i złożenie wyznania wiary rzym. kat.

Działo się to w Karaś i nie na Wołyniu, pow. Kowelski, dnia 27 (dwudziestego siódmego) lutego 1916 (tysiąc dziewięćset szesnastego) roku, podczas choroby na influencę, Nasz Komendant Józef Piłsudski (Kmdt. I Bryg. Leg. Pol.) złożył wyznanie wiary rzym.-kat. we własnym mieszkaniu, na kwaterze, leżąc w łóżku, przede mną, niżej podpisanym kapelanem I p.p. Leg. Pol. w obecności dwóch świadków: Szefa Sztabu I Bryg. Leg. Pol. Płk Kazimierza Sosnkowskiego i por. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego. Obaj świadkowie stwierdzili akt własnoręcznymi podpisami.

Komendant Józef Piłsudski urodził się w Zułowie, pow. Święciany (Litwa) d. 231X1 starego stylu, r. 1867 z ojca Józefa i matki Marii z Bilewiczów.

*ks. Henryk Ciepichałł
kapelan 1 p. p. I Bryg. Piłsudskiego
Karasin d. 28/11 1916 r.
Podpisani świadkowie
Płk Kazimierz Sosnkowski
Szef sztabu
Por. Bolesław Wieniawa-Długoszowski*

¹² Ks. Henryk Ciepichałł (1886-1934) – pijar, kapelan legionowy, kapelan WP, wystąpił ze stanu duchownego i przeszedł na wyznanie augsburskie, odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* i Krzyżem Niepodległości.

Akt spisałem na własne żądanie Komendanta nie w księdze głównej (księga czynności) 1 p. p., lecz w swoim pamiętniku, aby rzecz cała zachowała się w tajemnicy. Ks. H. C¹³.

W międzyczasie po dojściu do władzy Piłsudski zażądał sporządzenia formalnego aktu rekonwersji na katolicyzm, co uczyniono. Po śmierci pierwszej żony (16-17 sierpnia 1921 r.) Marszałek zawarł 25 października 1921 r. w Belwederze małżeństwo z Aleksandrą ze Szczerbińskich. Związek pobłogosławił kapelan Belwederu ks. prałat Marian Tokarzewski¹⁴ z upoważnienia arcybiskupa warszawskiego, kard. Kakowskiego. Zarówno akt legionowy jak i późniejszej „autoryzacji” rekonwersji miał w swym ręku ks. Władysław Kornilowicz¹⁵, założyciel podwarszawskich Lasek, który był przy ostatnich chwilach Marszałka Piłsudskiego¹⁶.

Choremu udzieliłem abszolucji sakramentalnej, nałożyłem Oleje Święte i udzieliłem odpustu na godzinę śmierci Miałem wrażenie, że Marszałek, który miał oczy szeroko otwarte i był dotąd nieruchomy,

¹³ Kopia fotostatyczna dokumentu przechowywana jest w archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Por.: W. Jędrzejewicz, *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935*, t. 1, Warszawa 1989, s. 318; W. K. Cygan, W.J. Wysocki, *Dla Ciebie, Polsko, krew i czynny moje!... Duszpasterstwo wojskowe Legionów Polskich*, Warszawa 1997, s. 44.

¹⁴ Ks. infułat Marian Tokarzewski (1874-1941) – wydalony przez Rosjan z diecezji łucko-żytomierskiej, proboszcz w Taszkencie, Barze, związany z konspiracją niepodległościową, kapelan Wojska Polskiego, kapelan Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego (w Belwederze 25 października A.D. 1921 asystował przy ślubie J. Piłsudskiego i A. Szczerbińskiej) i prezydenta S. Wojciechowskiego, po A.D. 1926 na parafiach, aresztowany przez NKWD i skazany na karę śmierci za spisek antysowiecki.

¹⁵ Ks. Władysław Kornilowicz (1884-1946) – działacz społeczny, współorganizował pierwsze drużyny harcerskie w Polsce, kapelan WP w A.D. 1920, położył wiele zasług w kształtowaniu form religijności intelektualnej, opiekun SS. Franciszkanek i Zakładu dla Ociemniałych w Laskach, znany rekolekcjonista akademicki.

¹⁶ Ks. Kornilowicz udzielał ślubu synowi Wacława Sieroszewskiego „Sirki”, legionisty i pisarza. Piłsudski uczestniczył w uroczystości; zwrócił się po niej do kapłana: *Ksiądz prałat tak rzetelnie przygotował młodych do sakramentu małżeństwa. Proszę pamiętać o mnie, gdy przyjdzie chwila ostatniej posługi.* – za: J. Łukawy, *Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek*, „Nasza Służba” 2015, nr 10, s. 8-9.

zareagował na widok księdza lekkim poruszeniem się. Zaraz potem nastąpiła agonia trwająca parę minut. Po czym Marszałek spokojnie skonał. Odmówiłem modlitwę za konających¹⁷.

Wieczorem 12 maja ks. Kornitowicz relację z posługi przekazał nuncjuszowi apostolskiemu, a następnego dnia oficjalne sprawozdanie wręczył kard. Kakowskiemu¹⁸.

Jednoznaczna wymowa powyższych faktów wskazuje, że imponujący pogrzeb z katedry warszawskiej do podziemi katedry wawelskiej był nie tylko pogrzebem zasłużonego bojownika o niepodległość, zwycięskiego wodza i największego autorytetu

¹⁷ Relację ks. Władysława Kornitowicza cytuje w całości ks. Józef Warszawski SI w *Studiach nad wyznaniowością...*, (s. 352). Oryginał jest przechowywany w archiwum SS. Franciszkanek Służebnic Krzyża w Warszawie.

¹⁸ Pełny tekst relacji:

"X. Władysław Kornitowicz

Tajny Szambelan

Jego Świątobliwości

Warszawa, dnia 13 maja 1935.

W dniu 8 maja 1935 roku płk dr Antoni Stefanowski uprzedził mnie listownie, żebym był przygotowany na to, że mogę być wezwany do chorego, którego trzeba będzie może kilkakrotnie odwiedzi (nie wymieniał nazwiska), i że przyślą po mnie do Lasek samochód. Ustnie i poufnie dowiedziałem się, że chodzi o osobę Marszałka Piłsudskiego.

W dniu 12 maja o godzinie 19.30 dr Stefanowski, w porozumieniu z Panią Marszałkową, przyjechał do Lasek i zabrał mnie do Belwederu. W drodze wspomniał o tym, że Marszałek zawsze nosi przy sobie Matkę Boską Ostrobramską, i że o Niej mówił jako o swojej Opiekunce.

Przy łóżku chorego zastałem gen. Kasprzyckiego, gen. Rouperta, gen. Wieniawę-Długoszewskiego [sic!], kilku lekarzy wojskowych i adiutantów. Chory był nieprzytomny, ciężko oddychał. Po masażu w okolicy serca Choremu zastrzyknięto dożylnie coraminę.

Gdy zacząłem modlitwy, nadeszła Pani Marszałkowa i posłano po córki. Wszystkie trzy uklęknęły przy łóżku. Choremu udzieliłem absencji Sakramentalnej, nałożyłem Oleje Święte i udzieliłem Odpustu na godzinę śmierci. Miałem wrażenie, że Marszałek, który miał oczy otwarte i był dotąd nieruchomy, zareagował na widok księdza lekkim poruszeniem się. Zaraz potem rozpoczęła się agonia trwająca parę minut. Po czym Marszałek spokojnie skonał. Odmówiłem modlitwę za umarłych. (-) Ksiądz Władysław Kornitowicz.

Rzeczypospolitej, ale też chrześcijanina, katolika, który pod sztandarem BÓG – HONOR – OJCZYŻNA ufnie korzył się przed Panią Ostrobramską, u której zawiesił był srebrną tabliczkę: Matko, dziękuję Ci za Wilno – 19.IV.1919¹⁹.

Marszałkowa Aleksandra Piłsudska w swoich wspomnieniach pisze: *Ileć mąż wybierał się w podróż lub wyruszał w pole, zawsze miał ze sobą medalik Matki Boskiej Ostrobramskiej²⁰. I dalej wspomina: W 1914, gdy wyruszał na wojnę, ofiarowano mu malutki obrazek Matki Boskiej Ostrobramskiej w srebrze. Obrazek ten nosił zawsze przy sobie aż do ostatniej chwili życia²¹. Także we wspomnieniach Wandy Pełczyńskiej (Filipowskiej)²², z lat sześćdziesiątych, znajdujemy stwierdzenie, iż w A.D. 1912 Piłsudski miał jej wyznać, że on, stary socjalista, gdy ma powziąć ważną decyzję, modli się przedtem do Matki Boskiej Ostrobramskiej²³.*

Wiadomo było bliskim, że modli się codziennie przed zawieszonym nad łóżkiem wizerunkiem Ostrobramskiej Pani, który go nigdy nie opuszczał, nawet w podróży, że w ogóle przestrzega mszy św. niedzielnej i piątkowego postu, że przystępuje niekiedy do Sakramentów świętych, że zdobywa się czasem na takie akty gorącej pobożności, jak przy pierwszej bytności w oswobodzonym Wilnie, kiedy na klęczkach przeszedł długie schody, wiodące do cudownej

¹⁹ Tabliczka pozostaje do dziś w kaplicy ostrobramskiej.

²⁰ Cyt. za: ks. J. Warszawski, *Studia nad wyznaniowością...*, s. 240.

²¹ Tamże, s. 282.

²² Wanda z Filipowskich Pełczyńska (1894-1976) – działaczka społeczna, kurierka I Brygady Legionów Polskich, związana z POW, dyrektorka rozgłośni wileńskiej Polskiego Radia, posłanka na Sejm, członkini Zarządu Unii Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, współorganizatorka konspiracji wileńskiej od A.D. 1939, więziona przez NKWD, żołnierz AK i Powstania Warszawskiego, po wojnie na emigracji, odznaczona Orderem *Virtuti Militari*, Krzyżem Niepodległości.

²³ Por. W. Jędrzejewicz, *Józef Piłsudski 1867-1935. Życiorys*, Warszawa 1985, s. 240; B. Urbankowski, *Filozofia...*, s. 76.

kaplicy nad Ostrą Bramą²⁴. Nie dość, że sam szedł na kolanach, to jeszcze nakłonił do tego samego nuncjusza Achille Rattiego, toteż gdy Ratti zasiadł na papieskim tronie jako Pius XI, za pośrednictwem kardynała Kakowskiego przesłał Naczelnikowi Państwa swój portret z dedykacją: *Przesyłamy naszemu ukochanemu synowi w Chrystusie, Józefowi Piłsudskiemu, Naczelnikowi Państwa Polskiego, błogostawiając z uczuciem szczególnej i niezmiennej życzliwości Jego i Jego szlachetny i drogi naszemu sercu Kraj*²⁵. Błogostawieństwa papieskie i złoty medal papieski Marszałkowi przywoził także ks. Józef Gawlina, biskup polowy WP²⁶.

Znana jest wprawdzie lapidarna opinia kard. Kakowskiego o religijności Marszałka: *Co do istnienia Boga ma poważne wątpliwości, a jednocześnie do Matki Boskiej – gorące nabożeństwo, co jest jakby echem słów poety (Jana Lechonia) o Maryi, w którą wierzy nawet taki, który w nic nie wierzy*.

Trzeba słowa kard. Kakowskiego rozumieć w świetle obiegowych ocen sytuujących religijność polską niemal wyłącznie w kategoriach emocjonalnych, a dalekich racjonalizmowi. Ma temu odpowiadać szczególniejszy kult maryjny przesłaniający chrystologię czy wręcz całą teologię. Jest to oczywiste nadmierne uproszczenie, toteż wystarczy poprzestać na stwierdzeniu, że do niedawna jeszcze podobne oceny uchodziły za uznany socjologiczny opis katolicyzmu polskiego.

Płk Aleksandra Zagórska²⁷ w *Moich spotkaniach z J. Piłsudskim* stwierdza z całą stanowczością, że Komendant był *naturą głęboko*

²⁴ Za „Przeglądem Powszechnym” 1935, nr 6, s. 435.

²⁵ Za: Z. Wójcik, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa 1999, s. 53.

²⁶ Por.: K. Biegun, *Arcypasterz Polski Wygnańczej Biskup Polowy WP ks. Józef Feliks Gawlina*, Warszawa 1993, s. 37-38; M. Lepecki, *Pamiętnik Adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa 1987, s. 159;

²⁷ Aleksandra primo voto Bitschan secundo voto Zagórska (1884-1965) – działaczka niepodległościowa, działaczka PPS, w Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckim,

religijną, lecz religijną nie w sensie wyznań czy sekt. Wierzył w Boga i dalsze życie duszy po śmierci. Jeden z jego wierszy zaczyna się od słów: „O wielki Boże, sprawiedliwy Panie...”. Ten Bóg Józefa Piłsudskiego nie był z pewnością Bogiem tego stworzenia, co pęłza... Nie był barankiem pokornym, głoszącym niesprzeciwianie się złu i polecającym nadstawiać policzek, aby weń uderzono. Bóg Jego to raczej Pan Zastępów na ich czele walczący z mocami ciemności²⁸.

Biskup Polowy WP, ks. gen. Józef Gawlina, żegnał Marszałka słowami: *Wykonawcą stałeś się, Wodzu, wyroków sprawiedliwości Bożej za grzech i krzywdę rozbiorów Polski. Wymazałeś bluźnierstwo zaborcy, co Ojczyznę naszą w „Imię Trójcy Przenajświętszej” rozerwać.*

Wykonawcą stałeś się, Marszałku, wyroków sprawiedliwości Bożej za tyle łez wylanych, za tyle rodzin zniszczonych, za prześladowanie wiary św., za kościoły zhańbione, za te fale wygnańców, co wśród cierpień na Sybir szły, za ciche jęki i głosy rozpacz, co wśród brzęku kajdan do Boga wołały. Przez Ciebie nad barbarzyństwem zatriumfowała kultura chrześcijańska. Przed Tobą w kornym hołdzie czoło schyla Europa, dzięki Ci składa Matka Kościół, przez Ciebie wyswobodzony²⁹.

Wielce interesujący jest stosunek O. Maksymiliana Kolbego³⁰ do Marszałka Piłsudskiego; związki te wychwycić już można

żołnierz Legionów (organizowała służbę wywiadowczą kobiet), organizatorka I komendantka Ochotniczej Legii Kobiet, ppłk WP, matka Jurka Bitschana poległego w 14 roku życia w walce o Lwów.

²⁸ Kopia wspomnień *Moje spotkania z J. Piłsudskim* płk A. Zagórskiej znajduje się w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Archiwum Władysława Pobóg-Malinowskiego, T. XXII/1, Materiały do biografii Marszałka.

²⁹ Mowa żałobna nad trumną śp. Józefa Piłsudskiego z 17 maja 1935 r.

³⁰ O. Maksymilian Maria (Rajmund) Kolbe (1894-1941) – franciszkanin, dr filozofii i teologii, założyciel Niepokalanowa polskiego i japońskiego oraz Rycerstwa Niepokalanej, posługiwał się mediami dla osiągnięcia celów duszpasterskich, po wybuchu wojny wieziony przez Niemców a następnie od 1941 r. na Pawiaku i w KL Auschwitz, gdzie zastąpił skazanego na śmierć głodową w „bunkrze” bloku XI Franciszka Gajowniczka wskazanego po ucieczce więźnia, uśmiercony zastrzykiem

w okresie młodości świętego. Istniała wyraźna emocjonalna bliskość Kolbego i Piłsudskiego. Już w okresie nowicjackim Maksymilian zamierzał porzucić zakon i oddać się całej pracy niepodległościowej rozwijanej przez Piłsudskiego w Galicji. Legionistą był ojciec założyciela Niepokalanowa; złapany przez Rosjan podczas patrolu, został przez nich powieszony. Legionistą był również młodszy brat Maksymiliana – Franciszek³¹. Podobno doszło do bezpośrednich spotkań między Marszałkiem Piłsudskim a o. Maksymilianem w latach dwudziestych...

W 1935 r. o. Kolbe poświęcił postaci zmarłego Józefa Piłsudskiego dwa artykuły; jeden w japońskim „Ryerczu” – *Mugenzai no Seibono Kishi*³² i drugi pod znamienym tytułem *Jak marszałek Piłsudski kochał Niepokalaną* w krajowym wydaniu „Ryercza Niepokalanej”³³. Ten drugi szkic jest kompilacją tekstów prasowych. Jest dziś mało znany, toteż warto przytoczyć go w całości:

Umilkły już dzwony odprowadzające na Wawel zwłoki pierwszego Marszałka Polski. I serce Jego spoczęło już w ukochanym grodzie Ostrobramskim. Wstrząs bólu wyrażony słowem mówionym i drukowanym też przycicha.

Zapewne ktoś zbierze rozsiane ułamki różnych piór i skleci z nich historyczną całość życia, śmierci i pożegnania Marszałka. „Ryercz Niepokalanej” pragnie przynajmniej pozbierać z różnych czasopism nieco o Jego miłości ku Niepokalanej.

Wybitną – mówi „Przegląd Powszechny” – a bardzo piękną cechą religijności wielkiego Wodza narodu, było to, że w stosunku jego do Boga nic się nie działo na pokaz”; stąd też wielu

fenolu, beatyfikowany przez Pawła VI w 1971 r., kanonizowany przez Jana Pawła Wielkiego w 1982 r.

³¹ Zginął w 1945 r. w KL Mittelbau.

³² R. 6, 1935, nr 8, s. 2n – w języku kanji.

³³ „Ryercz Niepokalanej” 1935, nr 9, s. 263-265.

niedostatecznie Go znało i różnie sądziło. A nawet – pisze dalej tenże „Przegląd” – „pod pozorem obrony wiary nie tylko odmawiało Mu współpracy, ale nieraz i kłody rzucano pod nogi”.

Miłość ku Matce niebieskiej wyssał z piersi ziemskiej swej matki, którą też bardzo miłował. X. St. Szurek w „Gazecie Kościelnej” (nr 20) cytuje własne wyznanie Marszałka: „Gdy jestem w rozterce ze sobą, gdy wszyscy są przeciwko mnie, gdy wokoło podnosi się burza oburzenia i zarzutów, gdy okoliczności nawet są pozornie wrogie moim zamiarom, wtedy pytam się siebie samego, jakby Matka kazała mi w tym wypadku postąpić i czynię to, co uważam za jej prawdopodobne zdanie, za Jej wolę, już nie oglądając się na nic...”. „Od matki też swojej – pisze dalej X. Sz. – nauczył się kochać wspólną wszystkich ludzi Matkę, a ukochał ją w postaci Ostrobramskiej Maryi Panny”. Cieszył się, „że w czasach, w których wszystko się gięło i upadało przed rosyjskim ciemnocą, ten sam gnębiel Polski korzyć się musiał przed Ostrobramską Panią i zdejmować musiał nakrycie głowy kiedy mijał Jej rezydencję”.

„Wiadomo było bliskim – mówi „Przegląd Powszechny” – że modli się codziennie przed zawieszonym nad łóżkiem wizerunkiem Ostrobramskiej Pani, który go nigdy nie opuszczał”. Ks. senator Żebrowski opowiadał mi, jak to Marszałek, jako Naczelnik Państwa przyjechał do Wilna i nie chciał położyć się na spoczynek, dopokąd nie znaleziono dla Niego obrazu Matki Bożej Ostrobramskiej i nie umieszczono nad łóżkiem. Toteż po wypadkach majowych ciekawie poszukiwałem fotografii sypialni Marszałka w Belwederze i z radością stwierdziłem, że Pani Ostrobramska rzeczywiście tam króluje.

„Gazeta Kościelna” opowiada jeszcze: „Marszałek pragnął jak najprędzej wyzwolić Wilno. A kiedy się tam wybierał z wiosną 1919 r., to tak powiedział do Bolesława Wieniawy-Długoszewskiego: Chłopcze, wiesz pan do czego my się zabieramy? Idziemy na odsiecz

Matce Bożej Ostrobramskiej. To nie fraszki. Na intencję powodzenia naszej wyprawy, postanowiłem nie palić przez trzy dni, dulce est in dolore socium habere – przeto przez solidarność ze mną Pan także – mam nadzieję – palić nie będzie. I - mówi dalej Wieniawa – przez trzy dni cierpieliśmy wspólnie, a moje próby obrócenia tej decyzji w żart, spełzły na niczym”.

„A obecny wojewoda lwowski, Belina-Prażmowski – ciągnie dalej „Gazeta Kościelna” – który wówczas prowadził wojsko do ataku, opowiada, że przed Ostrą Bramą żołnierze musieli na jego rozkaz zdjąć czapki i tak wroga stamtąd wyparli”.

Ks. J. Rostworowski TJ opowiada jeszcze w „Przeglądzie Powszechnym”, że Marszałek: „przy pierwszej bytności w oswobodzonym Wilnie na kłęczkach przeszedł długie schody, wiodące do cudownej kaplicy nad Ostrą Bramą”.

„Głos Karmel” wspomina: „Po zdobyciu Berdyczowa, dnia 26 kwietnia 1920 r. pierwsze Jego kroki skierowały się do kościoła... W kościele odsłonięto obraz Matki Boskiej i odmówiono litanie loretańską”.

Obecny Ojciec Święty [Pius XI, Achilles Ratti, w latach 1919-1921 nuncjusz w Polsce] tak opowiada: „Pamiętam, gdy byliśmy razem z Marszałkiem Piłsudskim w Wilnie, nie wiedząc jeszcze, jak Opatrzność pokieruje naszymi krokami. Byłem świadkiem, jak gorąco modlił się Marszałek Piłsudski w Ostrej Bramie przed Obrazem Matki Boskiej. Dał w naszej obecności do poświęcenia dwa obrazki Matki Bożej, ażeby później powiesić je nad łódeczkami najdroższych istot, swoich córeczek”.

Kiedy w ubiegłym roku – pisze „Głos Karmelu” – przebywał (Marszałek) na wypoczynku we dworze Moszczenicy, w powiecie żywieckim, polecił sobie sporządzić fotografię statuy Matki Boskiej w tym dworze przechowywanej, a na odjezdne, opuszczając dwór Moszczenicki i przyjmując wyhaftowany mu przez panią domu obraz

Matki Boskiej Ostrobramskiej, wyrzekł te słowa: „Matka Najświętsza wzięta na siebie jakby ministerium dobroci, bo kiedy człowiek chociażby na Jej obraz tylko popatrzy, to czuje się lepszym”.

Teraz może łatwiej także zrozumiemy, dlaczego Matka Boża dała Mu złamać hordy bolszewickie w dzień Swego Wniebowzięcia. Słusznie też dano Mu w zastygłe ręce obrazek ukochanej Królowej Ostrobramskiej, słusznie wyryto ten wizerunek na urnie z Jego sercem, słusznie włożono do trumny ryngraf z Matką Boską Ostrobramską ofiarowany ongiś przez 1 p. I brygady. Niechajby te kilka kwiatków uszczkniętych z życia Wielkiego Budowniczego Polski pociągnęło swą wonią licznych naśladowców.

Świadectwo O. Maksymiliana wspiera legendarny kapelan 5 pp Leg. Pol., kapucyn, o. Kosma Lenczowski³⁴:

*Gdy po dwudziestu latach wspominam twardą, lecz jakże radosną i zaszczytną służbę pod dowództwem Komendanta w I Brygadzie, którą miałem szczęście pełnić wśród roześmianej braci legionowej, idącej za nim na śmierć i życie, staje mi przed oczyma niezapomniana postać umęczonego Kaszubskiego. W świetle heroizmu jednostki zrozumieć mogę, że garstka legionistów na skinienie Wodza spełniła to, co spełnić zdoła tylko cały naród. Snać ofiarom i poświęceniom błogosławiła Najświętsza Królowa Polska w Ostrobramskim obrazie, skoro w Konarach ofiarowany medal z Jej wizerunkiem sprawił Komendantowi tak wielką radość, że wypowiedział do mnie wobec oficerów słowa: **Dostałem medal mojej Matki Boskiej Ostrobramskiej.***

Podobnych refleksji mamy więcej. Choćby słowa jednego z dostojników kościelnych, od 1925 r. ordynariusza łuckiego, bpa

³⁴ O. Kosma – Karol Marcelli Lenczowski (1881-1959) – kapucyn, kapelan legionowy, gwardian we Lwowie, znany z działalności charytatywnej, odznaczony Krzyżem Niepodległości.

Adolfa Szelążka³⁵: *Byłem świadkiem momentu, w którym Pan Marszałek Piłsudski, jako Naczelnik Państwa, uczestniczył dnia 11 czerwca 1920 r., w uroczystej procesji na Starym Mieście w Warszawie i w akcie poświęcenia narodu polskiego Najśłodszemu Sercu Pana Jezusa.*

Byłem także świadkiem momentu, w którym Marszałek Piłsudski, dnia 2 lipca 1927 r., na czele rządu i licznych oddziałów armii, w obecności Episkopatu Polski i tłumów ludu uczestniczył w uroczystości koronacji Obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej w Wilnie. Uroczystość wielogodzinna odbywała się na placu przed katedrą. Po niej procesjonalnie odniesiono Obraz do Ostrej Bramy. W ciągu całego trwania kościelnych ceremonii padał ulewny deszcz, panował wicher zimny, błyskawice rozdzierały chmury. Mimo to Dostojny Pan Marszałek Piłsudski bez przerwy brał udział w powszechnej czci dla Najświętszej Marii Panny.

Rozmowy moje z Panem Marszałkiem Piłsudskim o sprawach, dotyczących wykonania konkordatu, dały mi głębokie przekonanie, że Pan Marszałek Piłsudski obok innych przymiotów duchowych jest uosobieniem miłości Ojczyzny. Wielką cześć chowa dla Ojca Św., Piusa XI, Papieża³⁶.

Nad trumną ulubionego poety marszałka, Juliusza Słowackiego, wprowadzanego na Wawel (1927 r.) Piłsudski wypowiedział słowa, które dziś możemy jemu powtórzyć: ...są ludzie i są prace ludzkie tak silne i tak potężne, że śmierć przewyciężają, że żyją i obcują między nami.

³⁵ Bp Adolf Szelążek (1865-1950) – z rodziny ziemiańskiej, studiował w Akademii Duchownej w Petersburgu, sufragan ćpłocki od 1918 r., rządca diecezji łuckiej od 1925 r., w czasie wojny przebywał za granicą, powrócił do kraju w 1946 r., rezydował w Bierzgłowie.

³⁶ Cyt. za: *Księga zbiorowa ku czci Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w dniu Jego imienin*, Warszawa 19 marca 1935 r., s. 28; W. J. Wysocki, *Józefa Piłsudskiego konterfekt religijny*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, nr 9, s. 101-102.

Nie sposób pominąć słów przy sarkofagu J. Piłsudskiego w wawelskiej krypcie z 11 listopada 1978 r. wypowiedzianych przez Stanisława Przywara-Leszczycę, por. 4 pp leg. i obrońcę Lwowa w 1920 r.: *Panie Marszałku – melduję, że w 60 rocznicę wywalczenia wolnej i niepodległej Polski stajemy wszyscy przy Tobie. Kardynał Karol Wojtyła jest nieobecny, ale On jest już w Rzymie naszym JP II. Ty jesteś naszym JP I, a JP – to wiekopomne słowa Jeszcze Polska...*³⁷. Współpracująca z Marszałkiem poetka Kazimiera Iłakowiczówna³⁸ po jego odejściu w wieczność napisała w *Litanii do Matki Boskiej Ostrobramskiej* słowa modlitwy:

*Kyrie Elejson, Chryste Elejson... Matko Zbawiciela,
której kaplica Bramą nad Wilnem wystrzela...
Widoma oczom tłumów w koronie z płomienia,
Panno, której modlitwa śmierć we zdrowie zmienia,
Matko Łaski, co rany goisz,
Domie Złoty, który w niebie stoisz,
czysta bez skazy i prawdziwa całkiem
- o Pani Ostrobramska, módl się za Marszałkiem.
Módl się za nim, bo nas żal oniemił,
módl się za nim, bośmy tuż przy ziemi.
Módl się za nim: myśmy zbrukani i próżni,
i zła od dobra, a kłamstwa od prawdy nie różnim,
(...)
Chwała świętym Twoim, Panno Czcigodna, miejscom:
(...)
chwała Ci, w zbroi Twej srebrnym i złotym rynsztunku,
i Wilna i Marszałka mocna Opiekunko.*

³⁷ Por. S. Zieliński, W. J. Wysocki, *Wawelska krypta i papieski tron*, Nadarzyn 2014, s. 85.

³⁸ K. Iłakowiczówna, *Wiersze o Marszałku Piłsudskim*, Warszawa 1936, s. 41. Por. też: W. J. Wysocki, *Józefa Piłsudskiego konterfekt...*, s. 102.

...Jednej tylko rzeczy, jednej tajemnicy ani moja, ani żadna inna książka o Piłsudskim nie wyjaśni: tajemnicy miłości, którą do siebie wzbudzał.

Stanisław Cat-Mackiewicz, *Klucz do Piłsudskiego*

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Bartnik J.M., Storożyńska E., *Matka Boska łaskawa a Cud nad Wisłą*, Warszawa 2011.
- Biegun K., *Arcypasterz Polski Wygnańczej Biskup Polowy WP ks. Józef Feliks Gawlina*, Warszawa 1993.
- Cygan W.K., Wysocki W.J., *Dla Ciebie, Polsko, krew i czyny moje!... Duszpasterstwo wojskowe Legionów Polskich*, Warszawa 1997.
- Cywiński B., *Ogniem próbowane, Z dziejów najnowszych kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodnie*, Warszawa 1982.
- Fedorowicz T., *Czy Józef Piłsudski był protestantem?*, „Więź” 1971, nr 11.
- Iłakowiczówna K., *Wiersze o Marszałku Piłsudskim*, Warszawa 1936.
- Jędrzejewicz W., *Józef Piłsudski 1867-1935. Życiorys*, Warszawa 1985.
- Jędrzejewicz W., *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935*, Warszawa 1989, t. I.
- Księga zbiorowa ku czci Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w dniu Jego imienin*, Warszawa 19 marca 1935 r.
- Kubisz K.B., *Jeszcze o wyznaniu Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1971, nr 41.
- Lechicki Cz., *W sprawie wyznania Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1971, nr 41.
- Lepecki M., *Pamiętnik Adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa 1987.

- Łukawy J., *Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek*, „Nasza Służba” 2015, nr 10.
- Mało komu znany szczegół z życia Józefa Piłsudskiego, „Poseł Ewangelicki” 1964, nr 9, s. 2-3;
- Skwarczyński S., *Przemiany duchowe Józefa Piłsudskiego*, „Niepodległość” 1976, nr 10.
- Urbankowski B., *Filozofia czynu*, Warszawa 1988.
- Warszawski J., *Studia nad wyznaniowością religijną marszałka Józefa Piłsudskiego*, Londyn 1978.
- Weryński H., *Czy Józef Piłsudski był protestantem?*, „Więź” 1971, nr 7-81; 1972, nr 1.
- Wójcik Z., *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa 1999.
- Wysocki W.J., *Józefa Piłsudskiego konterfekt religijny*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, nr 9.
- Wysocki, W.J., *Maryjny Marszałek i Generał. Piłsudski i Haller*, w: *Szkice z dziejów Polski chrześcijańskiej*, Warszawa 2014.
- Zagórska A., *Moje spotkania z J. Piłsudskim*, Archiwum Władysława Pobóg-Malinowskiego, T. XXII/1, Materiały do biografii Marszałka. Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku.
- Zieliński R., *Czy Józef Piłsudski był protestantem?*, „Więź” 1972, nr 1.
- Zieliński S., Wysocki W.J., *Wawelska krypta i papieski tron*, Nadarzyn 2014.

Inne czasopisma:

- „Przegląd Powszechny” 1935, nr 6.
- „Rycerz Niepokalanej” 1935, nr 9.